

Interreg

Latvija-Lietuva

European Regional Development Fund

EUROPEAN UNION

KO VARAM ATRAST VECOS DĀRZOS? (projekts «Heritage Gardens»)

LAILA IKASE

Dārzkopības institūts

laila.ikase@llu.lv

Projekta mērķis

- **MĒRĶIS:**
 - **Vēsturiski dārzi kā pievilcīgs tūrisma objekts**
 - Uzmanības centrā - augļaugi, garšaugi, krāšņumkrūmi, puķes, dārzeni
- **SAISTOŠAIS:**
 - **Dārza stāsts (!),**
 - interesantas šķirnes,
 - dārza ainava,
 - produkti u.c.

Objekti

Maras muiža

Vārnavas «Rudzīši»

«Vilki»

- **OBJEKTI:**
 - Muižu dārzi
 - Lauku mājas (lauku tūrisma objekti)
 - Kolekciju dārzi
 - Papildus – muzeji, veltīti augļkopjiem (Durbe, Dviete)
- **IERĪKOTI:**
 - 19.gs. (muižas, vecsaimniecības)
 - 20.gs. 1.puse (zemnieku saimniecības u.c.)
 - jaunāki (kolekcijas)

Muižu dārzi

Mazmežotnes muižas dārzs

- **Ierīkoti līdz 20.gs. sākumam (vecas šķirnes, vietām saglabājies vēsturisks plānojums)**
- Pēc zemes reformas 1920.gados – skolu, pašvaldību utml. īpašumā
- Spēcīgas izmaiņas padomju gados, nereti izpostīti vai «uzlaboti» padomju stilā
- **Ir pamatīgs stāsts – bet tikai par muižu un parku (!)**
- **Kopjot un kartējot stādījumus, uzmanība pievērsta tikai PARKAM, ne augļudārzam**
- **Vecajos stādījumos nav zināmas augļukoku, krāšņumaugu šķirnes (trūkst pēctecības)**
- **Ja ir augļu dārzs, tas parasti ir neliels**
- Nereti saglabāti tikai lielie parka koki, ne visur ir pat krūmi un puķes
- Tikai dažās vietās tirgo produktus un izmanto ēdināšanā vietējos augļus, dārzeņus (ārzemēs šī prakse ir daudz plašāka)

Lauku mājas

- **Bieži saglabājies 19.gs. beigu - 20.gs. sākuma augļudārzs**
- Augļukoku šķirnes - lielākoties tradicionālas, saimniekiem zināmas
- **Dekoratīvie krūmi – var būt saglabājušies vēsturiskie (īpaši rozes, ceriņi)**
- **Puķes – bieži vēsturiskas ir ziemcietes (piem., peonijas, flokši), bet šķirnes nav zināmas**
- Tradicionālas vasaras puķes kopā ar modernām
- Garšaugu, ārstniecības augu dārzs – tradicionāls + modernas šķirnes
- Ogulāji, dārzeni – lielākoties mūsdienu šķirnes
- Bieži tirgo produktus, īpaši zāļu tējas
- Pāris vietās gatavo pēc tradicionālām receptēm

• *Vēlams, lai vieta būtu lauku tūrisma objekts!*

Kolekciju dārzi

- Veidoti dažādā laikā, bieži nesen
- Liela augu dažādība, saimnieki labi pārzina
- **IR STĀSTS!**
- TRŪKUMS – kolekcionēti lielākoties **dendroloģiski retumi, krāšņumaugi, garšaugi,** reti kur – augļukoki, dārzeni
- **Sēlijā - 2 ievērojamas vīnogu kolekcijas (Vārnavā, Dvietē)**
- **DĀRZKOPĪBAS INSTITŪTS (Dobelē) – lielas augļaugu, ceriņu kolekcijas**
- **Rundālē – tiks iestādīta Latvijas izcelsmes un vēsturisko augļaugu šķirņu kolekcija**

Muzeji:

- Dvietē (vīnogu selekcionārs P.Sukatnieks)
- Durbē (augļkopis S.Klevers)
- Dobelē (selekcionārs P.Upītis)

Dvietes «Apsītes»

Durbes muzejs (S.Klevers)

Dobeles ceriņi

Kādi dārza augi atrodami?

- **Ābeles – gandrīz visur**
- Bumbieres, ķirši, plūmes – maz, un tikai dažas šķirnes
- Ogulāji – veco šķirņu praktiski nav, jo īsāks mūžs:
 - atradām dažas ērkšķogas, jāņogas, mēnešzemenes
- **Retie augļaugi – vīnogas, lazdas, riekstkoki, pīlādži, plūškoki u.c.**
- **Krāšņumkrūmi – gandrīz visur, t.sk. vecas šķirnes:**
 - bet bieži nepietiekami kopti, noēnoti
- **Puķes – bieži veclaiku ziemcietes:**
 - bet šķirnes saimniekiem nezināmas
- **Sēj tradicionālas vasaras puķes**
- **Garšaugi, ārstniecības augi - kolekcijas un virtuves dārzos**
- **Dārzeni – tikai virtuves dārzos: NEIZMANTOTA IESPĒJA!**

Kā to pārvērst par tūrisma produktu? (1)

- **Vajadzīgs STĀSTS (!):**

- kad stādīts dārzs, kas stādījis,
- kas te aug (šķirnes, sugas – ja nav zināmas, jānosaka),
- šo augu vēsture (daudz atrodams internetā!)
- kāda nozīme šiem augiem, piemēram:
 - ‘Baltais Dzidrais’ - pasaulē pazīstamākā Latvijas šķirne, teicams virtuves ābols;
 - ‘Reinas Pupu ābele’ - ļoti veca vācu šķirne, kas sevišķi ilgi glabājas, der sidram;
 - ‘Kazdangas’ ķirši – unikāla, izzūdoša šķirne.

«Billītes»- atjaunots rakstnieces E.Stērstes puķu dārzs un vistērija

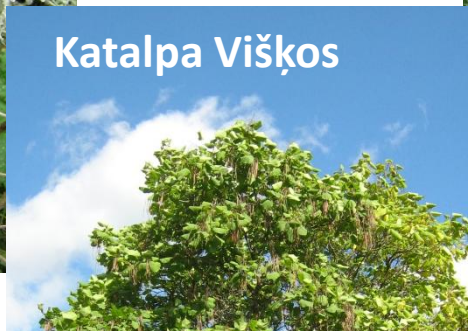

Kā to pārvērst par tūrisma produktu? (2)

- **Vajadzīga SAKOPŠANA:**
 - Ierīkot tūrismam nepieciešamos uzlabojumus;
 - Izveidot koku vainagus,
 - Izgaismot, pavairot, pārstādīt – īpaši vecos krūmus, ziemcietes,
 - Izvietot informatīvas etiķetes (!),
 - Veidot vienotu dārza stilu.
- **Vajadzīga BAGĀTINĀŠANA:**
 - iestādīt jaunus vēsturiskos augus, t.sk. ierīkot pilnīgi jaunus stādījumus (!),
 - padarīt interesantus un izrādīt arī dārzeņu, garšaugu, puķu stādījumus.
- **Piedāvājami PRODUKTI un to receptes:**
 - Tos var gatavot arī, ja jums ir tikai parasts dārzs ar visiem zināmām šķirnēm!

Ainaviski koki un citi retumi – papildus bonuss

*1930.gados 4 šķirnes potētas
mežābelē («Upmaļi»)*

VĒSTURISKĀS DĀRZA AUGU SUGAS UN ŠĶIRNES PROJEKTA REĢIONĀ

ĀBELES (1)

- **Tradicionālais veco šķirņu sortiments (vairumā dārzu):**
 - ‚Antonovka‘
 - ‚Akero‘
 - ‚Baltais Dzidrais‘
 - ‚Cukuriņš‘ (Korobovka)
 - ‚Filippa‘
 - ‚Lietuvos Pepinas‘
 - ‚Ničnera Zemeņu‘
 - ‚Rēveles Bumbierābele‘
 - ‚Rudens Svītrainais‘
 - ‚Suislepp‘ (Maļinovka)
 - ‚Serinka‘ (Mālābele)
 - ‚Signe Tillisch‘
 - ‚Sīpoliņš‘
 - ‚Trebū sēklaudzis‘
 - ‚Wealthy‘ (Tērbatas Rožu)
- **Kolhozu laiku šķirnes, piem.:**
 - ‚Safrāna Pepiņš‘

ĀBELES (2)

- **Ļoti vecās, tagad retās šķirnes, piem.:**
 - ‘Arkad Žoltij’
 - ‘Avenarius’
 - ‘Baltā Vasaras Kalvile’
 - ‘Boiken’
 - ‘Edelborsdorfer’ (Īstais Borsdorfiētis)
 - ‘Gelber Richard’ (Dzeltenais Rihards)
 - ‘Gloria Mundi’
 - ‘Grušovka Moskovskaja’
 - ‘Kulona Renete’ (‘Reinette Coulon’)
 - ‘Reinas Pupu’ (‘Bohnapfel’)
 - ‘Rīgas Pienābele’ (Zemaičiu Grietininis)
 - ‘Muciņa’ (‘Prinzenapfel’)
 - ‘Virginy Rose’
 - ‘Zaķpurni’
- **Vairākas šķirnes, potētas 1 kokā (1930.gados)**
- **Ļoti retas šķirnes, kuru atbilstība jāpārbauda, piem.:**
 - ‘Baltā Ziemas Kalvile’
 - ‘Durbes Sarkanā’
 - ‘Golden Noble’
- **Ābeļu sugas, piem.:**
 - mežābele (*Malus sylvestris*),
 - plūmjlapu ābele (*Malus x prunifolia*)

‘Virginy Rose’ Mazmežotnē

Liela mežābele Arendolē

BUMBIERES

- **Lielākoties Zemgalē un Kurzemē; MAZ!**
- **Parastākās šķirnes:**
 - ‘Duļa’ (Latgalē)
 - ‘Durbes Vasaras’
 - ‘Vasaras bergamote’
- **Retāk satopamas:**
 - ‘Grīnvalda Bergamote’
 - ‘Kurzemes Sviesta’
 - ‘Kanēja bumbiere’ - Mazmežotne
 - ‘Labā Pelēkā’ (Bonne de Gris)
 - ‘Libekas Bergamote’
 - ‘Vindzoras’ (Windsor) – Maras muiža
 - Neatradām apmeklētajos dārzos – ‘Basu Ziemas’ (Suitu bumbiere)
- **Meža bumbieres (*Pyrus pyrastrer*)**
 - sēklaudži, kas izmantoti kā potcelmi, uzpotētā šķirne nosalusi
- **SLĒDZIENS: vecās bumbieru šķirnes vajag stādīt par jaunu; salā nedrošās – potēt vainagā**

SALDIE UN SKĀBIE ĶIRŠI

- **SALDIE ĶIRŠI:**
 - Veci, diži sēklaudži izplatīti Kurzemē, īpaši ap Ēdoli, bet reti kad atrodas tūrisma objektos
 - **Šķirnes – ļoti reti**, parasti nav zināmas, izņemot ‘Drogana Dzeltēno’ (‘Drogans Gelbe’)
- **SKĀBIE ĶIRŠI – gandrīz visur, bet tikai pāris šķirnes:**
 - ‘Latvijas Augstais’ (Alus ķirsis) - visbiežāk
 - ‘Latvijas Zemais’ (Žagares jeb Leišu ķirsis)
 - **‘Kazdangas’ - izzūdoša šķirne, jāglābj!** (ir Kazdangas parkā, «Billītēs»)

Saldie ķirši Koniņciemā

Rokam Kazdangas ķiršu atvases

PLŪMES

- **Latgalē plūmes apskatītajos dārzos netika atrastas (izsalušas)**
- Atrodamas Kurzemē, Zemgalē, Sēlijā
- **Pēdējos gados visur slikti ražo**
- Bieži nezina šķirnes
- **Visbiežāk:**
 - ‘Latvijas Dzeltenā Olplūme’
 - Būkas (mazās plūmes)
 - Kaukāza plūmes (*Prunus cerasifera*) – nav vēsturiskas, stādītas 20.gs.
- **Retāk – pāris vietās:**
 - ‘Edinburgas Hercogs’
 - ‘Kārsavas’
 - ‘Kirke’ – tikai Durbē
- **Daudzas šķirnes neatradām nekur**
- **SLĒDZIENS: vecās plūmju šķirnes vajag stādīt atkal (piemērotās vietās)**

Foto no DI arhīva

OGULĀJI

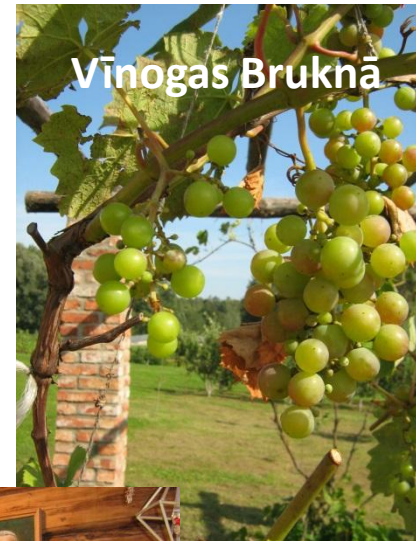
- Ogulājiem ir īss mūžs, vecās šķirnes maz saglabājušas
- **Upenes – praktiski nav:**
 - Dažās vietās it kā veci krūmi, bet cik seni?
- **Jāņogas:**
 - ‘Holandes Sarkanās’ ir gandrīz visur.
- **Ērkšķogas – vecās lielogu šķirnes iznīkušas miltrasas dēļ, saglabājušās izturīgās, bet sīkogu no 20.gs.1.puses:**
 - ‘Houghton’
 - ‘Čornij Negus’
- **Zemenes:**
 - Dažos dārzos mēnešzemenes (meža zemeņu remontantā forma), muskata zemenes («Billītēs»)

‘Houghton’

VĪNOGAS

- **Visvairāk Sēlijā**
- **Kolekcija Vārnavas «Rudzīšos»** - 100 šķirnes (!), t.sk. Latvijas, Lietuvas 20.gs.šķirnes, vecās Eiropas šķirnes
- **Kolekcija Dvietes «Apsītēs»** - Latvijas u.c. šķirnes, selekcionāra P.Sukatnieka muzejs, pasākumi
- **Vīnadārzs Bruknā** – klasiskā stilā
- Citās vietās arī nedaudzas vīnogas, t.sk. Amūras vīnkoks
- **Šīs vīnogas veido LV, LT selekcijas vēsturi**, kaut gan izveidotas 20.gs.2.pusē

RETIE AUGĻAUGI

- **Liela sugu dažādība. Vēsturiski ir:**
- **RIEKSTKOKI – visvairāk Višķos:**
 - **Karaliskais riekstkoks *Juglans regia* (arī Latgalē!) un tā starpsugu hibrīdi: ēdami!**
 - Mandžūrijas riekstkoks *J.mandschurica*
 - Šauraugļu riekstkoks *J.stenocarpa*
 - Melnais riekstkoks *J.nigra*
 - Pelēkais riekstkoks *J.cinerea*
- **LAZDAS:**
 - lielākoties aug meža lazdas, ne šķirnes
- **PĪLĀDŽI – vietējās sugas:**
 - Parastais pīlādzis
 - Zviedru pīlādzis
 - Hibrīdais pīlādzis (jūras pucene) - Kurzemē
 - Šķirnes ar ēdamiem augļiem (reti)
- **MELNIE PLŪŠKOKI:**
 - Sēklaudži aug daudzās vietās
 - **Blankenfeldē gatavo produktus, citur šobrīd neizmanto – bet vajadzētu!**
- **JAUNĀKI AUGI (nav vēsturiski):**
 - aktinīdijas, krūmcidonijas, smiltsērķšķi u.c.

Mandžūrijas
riekstkoks

Pīlādzis «Amalēs»

Lazda Lūznava

Melnais plūškoks

KOŠUMKRŪMI

- **Vēsturiskās rozes:**
 - **Rundāles rožu dārzs !**
 - Vecās rozes «Vilkos» :
 - „Kūku roze“/“Imantu roze“ (*Rosa centifolia*),
 - „Tējrozīte“/“Meitrozīte“ (*Rosa majalis* „Foecundissima“)
 - Baltās rozes Arendolē (*Rosa alba?*)
 - Daudzviet – maijrozītes, rievainās rozes
 - Latvijas selekcijas rozes (20.gs. 2.puse)
- **Vecas ceriņu šķirnes** - bieži nezināmas, bet viegli noteikt pēc ziediem:
 - t.sk. Amūras ceriņi (kokveida, vēlu ziedoši)
 - **Dobeles ceriņu dārzs!**
- **Neīstie jasmīni (*Philadelphus*):**
 - sugas un vecas šķirnes, lielākoties nezināmas
- **Hortenzijas** - nav tik senas, bet ļoti ainaviskas
- **Irbenes ‘Plena’ («sniegabumba»)**

PUĶES

- **ZIEMCIETES:**
 - Šķirnes nav zināmas (var būt 100-gadīgas, īpaši peonijām – *noteikt var speciālisti*)
 - **Tradicionālas puķes:** peonijas, flokši, miķelītes, pīpenes, rudbekijas, helēnijas, ālantes, dienziedes, īrisi, karpītes, ozolītes, kazbārži, hostas, papardes u.c.
- **VASARAS PUĶES (t.sk. divgadīgās):**
 - **Tradicionālas puķes:** kliņģerītes, kāršrozes, magones, mārpuķītes, studentu neļķes, uzpirkstītes, vasaras krizantēmas u.c.
- **PUĶU DĀRZA IEKĀRTOJUMS (būtisks!):**
 - **Vēsturiskā stilā – piem., Rundālē**
 - **Tradicionāls – piem., «Riekstiņos»**
 - **Moderns + tradicionāls – piem., «Amalēs»**
 - **Moderns – graudzāles, akmeņi, utml...**

GARŠAUGI UN ĀRSTNIECĪBAS AUGI

- **Divu veidu dārzi:**
 - **Kolekcijas ar lielu augu dažādību – IR STĀSTS, PRODUKTI**
 - **Lauku sētas virtuves dārzs – arī to var pārveidot par apskates objektu, izveidot stāstu**
- **Tradicionāli garšaugi un ārstniecības augi:**
 - **Kultivētie augi** – dažādas mētras, pētersīļi, lupstāji, dilles, sīpoli, ķiploki, maurloki, mārrutki, dievkociņi, raudenes, salvijas, māteres, rūtas, ziepjusaknes u.c.
 - **Mūsu savvaļas augi (ja tie aug dārzā un tiek izmantoti!)** – piem., apiņi, asinszāles, bitenes, deviņvīruspēks, māršils, kalmes, nātres, raspodiņi, retēji *un daudzi citi*
- **Tā kā šī ir VĒSTURISKO dārzu tūre, stāstot uzsvars liekams uz latviešu tradīcijām (piem., lavanda te nederēs...)**

Kolekcija «Rūķīšu tējās»

Dunalkas «Turaidas»

DĀRZEŅI

- **Izcils renesanses stila sakņu dārzs Bruknā**
- **Pāris kolekciju dārzi** (pieejami produkti)
- **Citur: virtuves dārzi – tos arī var pārvērst par apskates objektu, gatavot produktus**
- **Tradicionālie dārzeņi:**
 - Rabarberi (ir saglabājušies ļoti veci!)
 - Ķirbji,
 - Burkāni, bietes, kāļi, rāceņi,
 - Kāpostaugi,
 - Pupas, pupiņas, zirņi,
 - Cigoriņi,
 - Sparģeļi (bet pārtikā neizmanto),
 - Skābenes,
 - Kaņepes u.c.
- **Jāsēj un jāstāda vecās vietējās šķirnes!**

Kopsavilkums

- **LATVIJĀ ATRODAMI INTERESANTI VĒSTURISKI DĀRZI;**

TOMĒR:

- **Latvijas vēsturiskie dārzi ir neapgūts tūrisma objekts,** arī populārās vietās par augļu, puķu dārzu trūkst informācijas
- **Nepieciešama tur augošo šķirņu apzināšana;** krāšņumaugu noteikšanā jāpieaicina speciālisti
- **Jāveido pievienotā vērtība** – INTERESANTS STĀSTS, etiķetes, dārza plāns, skaisti skati, produkti, receptes u.c.
- **Esošajos dārzos jāierīko jauni stādījumi** ar vēsturiskām augļu, dārzeņu, garšaugu, puķu un krāšņumaugu šķirnēm
- **Jāsaglabā vai jāveido vienots dārza stils**

Paldies par uzmanību!